

Skolotāja profesijas ilgtspējas izpēte

Starptautiskais mācību vides pētījums TALIS 2024 (*Teaching and Learning International Survey*) ir starptautisks pētījums, kas piedāvā skolotājiem izteikt viedokļus un vērtējumus par savu darbu skolās. Pētījuma pamata modulis ir 7.-9. klašu skolotāju aptauja, kurā Latvija piedalījās 2013., 2018. un 2024. gadā. 2024. gada aptaujā piedalījās Latvijas 215 skolu 4088 skolotāji un 213 skolu direktori.

TALIS 2024 dati par Latvijas skolotāju salīdzinoši zemo apmierinātību ar darbu, kā arī skolotāju augsto īpatsvaru, kuri līdz 2030. gadam plāno pamest profesiju, liek padziļināti analizēt faktorus, kas saistāmi ar Latvijas skolotāju apmierinātības ar darbu līmeni un kāda ir šo faktoru relatīvā ietekme, tostarp identificējot skolotāju apmierinātības ar darbu nozīmīgākos prognozētājus – stress, darba pienākumu slodze, vadības atbalsts, profesionālā autonomija, dalība lēmumu pieņemšanā, profesijas novērtējums un ietekme, un profesionālā sadarbība, - sakārtojot tos pēc svarīguma un noskaidrojot, kāds ir šo faktoru iedarbības raksturs, piemēram, tieši vai netieši iedarbojoties uz skolotāju apmierinātību ar darbu.

Padziļinātā izpēte palīdzēs noskaidrot:

- Faktoru kopumu, kas saistīti ar augstu stresa līmeni skolotājiem, tostarp:
 - vai skolotāji, kuri sadarbojas ar kolēģiem vai saņem atbalstu no tiem, un kopīgi veido mācību stundu plānus, patērē mazāk laika, lai sagatavotos mācīšanai, un izjūt mazāku stresu par gatavošanos mācību stundām?
 - vai mākslīgā intelekta rīku izmantošana mācību stundu norises plānošanai ir saistīta ar zemāku stresa līmeni, gatavojoties mācīšanas stundām?
 - vai konstatējama augsta stresa līmeņa saistība ar mācību materiālu pieejamību, vai salīdzinoši lielu skaitu stundu, kas skolotājam jāpavada, mācot klasē?
 - vai nepieciešamība izstrādāt jaunus mācību materiālu (prezentācijas, uzdevumu lapas), jo tādi nav pieejami un/vai ir neatbilstoši/nepietiekami, vairo stresu no gatavošanās stundām?
 - vai ir nosakāms faktoru kopums, kas saistīts ar augstu stresa līmeni no pārmaiņām un reformām skolu dzīvē?
 - vai ir nosakāms faktoru kopums, kas saistīts ar skolotāju stresu par disciplīnu klasē?
- Vai tādi faktori kā stress darba vidē un skolu vadības atbalsts ir ar lielāko ietekmi uz skolotāju gandarījumu par savu darbu, tostarp:
 - vai skolotāju apmierinātība ar darbu krītas no “pārmaiņu noguruma”, jo skolotāji nav pārmaiņu autori (autoritātes), neizmanto savas kompetences pilnībā un neizjūt gandarījumu par darbu?
 - vai koleģiāla skolu vadības stila (lēmumu pieņemšanas deleģējums, dalība stratēģiskajos vadības lēmumos, horizontālā sadarbība dažādos ar mācību procesa organizācijas jautājumos) pieejamība skolotājiem ir

- spēcīgāks apmierinātības ar darbu prognozētājs nekā citi atbalsta faktori?
- vai apmierinātības ar darbu pieaugums skolotājiem ir saistīts ar mazāku administratīvā darba noslodzi?
- Kāds faktoru kopums, to skaitā mācīšanas pieejas, ir saistīts ar mācīšanas mērķu sasniegšanu mācību stundās?
- Kāds faktoru kopums, tostarp ar mācīšanas praksēm saistītais, ietver dabisku un ikdienēju atbalstu skolēnu sociālajām un emocionālajām kompetencēm un to mācīšanu?

Sekundārās izpētes uzdevumi

I. Sekundārās izpētes ietvaros jāveic 1000 skolotāju (veicot stratifikāciju atbilstoši urbanizācijai, iestāžu tipiem, utt.) **divas aptaujas**, ar 5-6 mēnešu starplaiku, katrā no tām apkopojot vismaz 500-800 derīgas atbildes. Aptaujas jautājumus pamatā veido TALIS 2024 aptaujas jautājumi par skolotāju apmierinātību ar darbu, mākslīgā intelekta izmantošanas pieredzi, u.c. (to saraksts pieejams tabulā dokumenta beigās un atsevišķā datnē).

II. Izmantojot jauniegūto atbilžu datu kopu, noskaidrot TALIS 2024 datus balstīto analīzes modeļu (1) ticamību, (2) izmaiņas laikā un (3) faktoru kustību.

Uzdevuma analīzes struktūra ietver trīs secīgas komponentes:

1. **Modeļu ticamības pārbaude** nozīmē divus analīzes soļus. Pirmkārt, mērījumu nemainīguma testēšana (konfigurālā, metriskā, skalārā): vai tie paši konstrukti (piemēram, darba apmierinātība, stress, pašefektivitāte) nozīmē to pašu 2018., 2024. un 2026. gadā? Bez šī priekšnosacījuma vidējo vērtību salīdzināšana laikā nav interpretējama. Otrkārt, šķērsgriezuma SEM modeļu (piemēram, jau esošā apmierinātības modeļa) strukturālo ceļu stabilitātes pārbaude katrā laika punktā atsevišķi.
2. **Izmaiņu laikā analīze** ietver latentu izmaiņu punktu modeli (*Latent Change Score model, McArdle, 2009*), kas ļauj modelēt individuālās izmaiņas starp mērījumu punktiem kā latentos mainīgos. Šī pieeja atbild uz jautājumu: vai stresa līmenis, apmierinātība, pašefektivitāte un citi konstrukti vidēji pieaug vai samazinās, un cik liela ir individuālā variācija šajās izmaiņās?
3. **Faktoru kustība un cēloņsakarību pārbaude** ir analīzes galvenā komponente. Ieteicamā metode ir *Random Intercept Cross-Lagged Panel Model (RI-CLPM; Hamaker, Kuiper, & Grasman, 2015)*, kas nodala stabilas individuālās atšķirības (piemēram, skolotāji, kam vienmēr ir augstāks stress) no dinamiskiem procesiem (vai konkrēta skolotāja stresa pieaugums prognozē viņa apmierinātības kritumu).

RI-CLPM ietvaros jāpārbauda šādi krustiskie ceļi (*cross-lagged paths*):

- a) stress (T4WELS) T1 → apmierinātība (T4JOBSAT) T2;

- b) vadības atbalsts (T4RELEAD) T1 → pašefektivitāte (T4SELF) T2 → apmierinātība T2/T3 (īstermiņa mediācija);
- c) pārmaiņu nogurums (T4CHFAT) T1 → apmierinātība T2 (ar dalību lēmumos T4OPPART kā moderatoru);
- d) MI izmantošana T1 → stresa samazinājums T2 (ja 2026. gada aptauja ietver atbilstošus jautājumus).

Papildus RI-CLPM ieteicama arī latentu pāreju analīze (*Latent Transition Analysis, LTA*), kas parāda, vai skolotāju labbūtības profili (identificēti ar LPA) ir stabili laikā un kādi faktori prognozē pāreju starp profiliem.

Jautājumi, ko iespējams pārbaudīt ar longitūdinālo paneli

1. MI rīki un gatavošanās stress. Vai skolotāji, kuri izmanto MI rīkus stundu plānošanai (TT4G37C) un mācību materiālu pielāgošanai (TT4G37E), uzrāda zemāku stresa līmeni no gatavošanās stundām (TT4G77A) un mazāku laiku individuālajai plānošanai (TT4G16A), salīdzinājumā ar tiem, kuri MI neizmanto? Vai šī saistība ir spēcīgāka skolotājiem, kuri māca vairākus atšķirīgus priekšmetus?

2. Pārmaiņu nogurums un profesijas pamešanas nodoms. Vai pārmaiņu nogurums (T4CHFAT) mediē saistību starp skolotāja uztveri par reformu tempu (TT4G77I) un nodomu pamest profesiju (TT4G74, TT4G75)? Vai dalība lēmumos (T4OPPART) un skolotāju līderība (T4TLEAD) moderē šo ietekmi? Longitūdināli: vai pārmaiņu noguruma pieaugums starp 2024. un 2026. gadu prognozē saīsinātu plānoto palikšanu profesijā?

3. Sadarbības aizsargājošā loma. Vai profesionālā sadarbība stundās (T4COLES) moderē saistību starp stundu sagatavošanas laiku (TT4G16A) un stresu no gatavošanās (TT4G77A)? Hipotēze: skolotāji, kuri sadarbojas, var patērēt tikpat vai pat vairāk laika plānošanai, bet izjūt mazāku stresu, jo kopīgā plānošana stiprina kompetences un efektivitātes sajūtu. Longitūdināli: vai sadarbības pieaugums starp 2024. un 2026. gadu prognozē stresa samazinājumu?

4. Skolotāju labbūtības profilu stabilitāte un pārejas. Vai latentu profilu analīzē (LPA) identificētie skolotāju profili (piemēram, "noturīgie", "riska grupā", "izsīkušie"), kas balstīti uz stresu, apmierinātību un pašefektivitāti, ir stabili laikā? Vai skolotāji pāriet no viena profila uz citu starp 2024. un 2026. gadu, un kādi faktori (vadības atbalsts, sadarbība, MI izmantošana, darba slodzes izmaiņas) prognozē pāreju uz labvēlīgāku profilu? Analizējams ar latentu pāreju analīzi (*Latent Transition Analysis*).

5. Vadības atbalsta ilgtermiņa ietekme caur pašefektivitāti. Šķērsriezuma SEM modelis parāda, ka vadības atbalsts (T4RELEAD) iedarbojas uz apmierinātību gan tieši, gan netieši caur pašefektivitāti (T4SELF). Vai šī mediācija apstiprinās longitūdināli: vai vadības atbalsts T1 prognozē pašefektivitātes pieaugumu T2, kas savukārt prognozē apmierinātības pieaugumu T2? Šis jautājums ir būtisks, jo Cole un Maxwell (2003) ir parādījuši, ka šķērsriezuma mediācijas novērtējumi var būt būtiski nobīdīti salīdzinājumā ar longitūdināliem.

6. Autonomija un apmierinātība: abpusēja vai vienpusēja cēloņsakarība? Šķērsgriezumā mācīšanas autonomija (T4AUTCH) pozitīvi prognozē apmierinātību. Taču vai virziens ir vienpusējs? Vai arī apmierinātāki skolotāji laika gaitā iegūst lielāku autonomiju (piemēram, tāpēc ka vadība viņiem vairāk uzticas)? RI-CLPM ļauj pārbaudīt abpusējus krustiskos ceļus un noskaidrot, kurš virziens dominē.

Papildu jautājumi 2026. gada aptaujā

7. Mācību materiālu pieejamība kā stresa mediators. Vai nepieciešamība izstrādāt jaunus mācību materiālus (jo gatavi materiāli nav pieejami, ir novecojuši vai neatbilstoši) mediē saistību starp stundu skaitu un stresu no gatavošanās? Šo jautājumu TALIS 2024 dati neļauj pārbaudīt, jo anketā nav jautājumu par materiālu pieejamību. 2026. gada aptaujā iekļaujami jauni jautājumi: cik lielā mērā skolotājs izmanto pašizstrādātus materiālus, cik pieejami ir gatavi kvalitatīvi materiāli viņa priekšmetā, un vai materiālu biežā maiņa (piemēram, satura reformu dēļ) vai grūtības izvēlēties no dažādiem materiāliem, rada papildu slogu.

8. Vairāku atšķirīgu kursu vienlaicīga gatavošana. Vai skolotāji, kuriem vienlaikus jāgatavo materiāli vairākiem atšķirīgiem kursiem vai vecumgrupām, izjūt augstāku gatavošanās stresu neatkarīgi no kopējā stundu skaita? Šis ir Latvijas kontekstam specifisks jautājums (mazas skolas, kur viens skolotājs māca vairākus priekšmetus), ko TALIS standarta anketa neaptver. 2026. gada aptaujā iekļaujams jautājums par atšķirīgo mācību kursu skaitu, ko skolotājs vienlaikus gatavo.

9. MI subjektīvais ieguvums. TALIS 2024 mēra tikai to, vai skolotājs ir izmantojis MI (TT4G36, TT4G37), bet ne to, cik regulāri un ar kādu uztverto efektu. 2026. gada aptaujā ieteicams iekļaut jautājumus par MI lietošanas biežumu (piemēram, katru nedēļu, reizi mēnesī, retāk) un subjektīvo ieguvumu (piemēram, "MI rīki ir būtiski samazinājuši manu gatavošanās laiku" skalā no 1 līdz 4). Tas ļautu pārbaudīt, vai MI lietošanas intensitāte un uztvertais ieguvums ir neatkarīgi stresa mazinātāji.

Sagaidāmais rezultāts

Identificēt faktorus, kurus ietekmējot, mazināsies skolotāju stress un palielināsies apmierinātība ar darbu. Identificētie faktori ļaus mērķētāk atbalstīt skolotāju labbūtību skolās, formulējot rekomendācijas rīcībai:

1. izglītības politikas veidotājiem valsts līmenī un pašvaldībās,
2. izglītības politikas īstenotājiem centrālā līmenī un pašvaldībās,
3. skolu vadības komandām.

Rekomendācijas jābalsta uz empīriski apstiprinātu cēloņsakarību pierādījumiem (ne tikai šķērsgriezuma asociācijām), skaidri nodalot:

- a) faktorus, kuru cēloņsakarīgā ietekme ir apstiprināta ar longitudināliem datiem (RI-CLPM krustisko ceļu evidence);

- b) faktoros, kuru ietekme ir teorētiski pamatota un šķērsgrīzumā novērojama, bet longitudināli vēl neapstiprināta;
- c) hipotēzes, kuru pārbaudei nepieciešami papildu dati vai ilgāks novērošanas periods.

Sadarbības partnera sekundārās izpētes nodevums:

Sekundārajā datu izpētē sasniedzamais rezultāts ir pētījuma datu sekundārā izpēte, iesniedzot pētījuma datus, analīzes ziņojumu un starptautiskas aprobācijas apliecinājumu (dalība starptautiskā konferencē vai ar konferenci saistītais zinātniskais raksts recenzētā izdevumā), kas ietver pētījuma primārajos datus balstītu atbildi uz konkrētiem rīcībpolitikas jautājumiem. Rezultātu iesniegšanas laiks – 2027. gada 30. aprīlis.

Tabula: TALIS 2024 jautājumu un papildu jautājumu saraksts

Nr.	Prioritāte	TALIS kods	Skala / Bloks
1	Pamats	TT4G76A–D	Pieredze skolā (stress, labbūtība)
2	Pamats	TT4G77A–P	Stresa avoti darbā
3	Pamats	TT4G78A–J	Apmierinātība ar darbu
4	Pamats	TT4G72A–F	Pārmaiņu nogurums
5	Pamats	TT4G57A–E	Mācīšanas autonomija
6	Pamats	TT4G26A–H	Profesionālā sadarbība
7	Pamats	TT4G27A–P	Pašefektivitāte mācīšanās
8	Būtu svarīgi	TT4G67A–D	Attiecību vadība (<i>relational leadership</i>)
9	Būtu svarīgi	TT4G64A, G–L	Dalība lēmumos + Skolotāju līderība
10	Būtu svarīgi	TT4G79A–G	Profesijas novērtējums un ietekme
11	Būtu svarīgi	TT4G80A–D	Prieks par mācīšanu
12	Būtu svarīgi	TT4G74, TT4G75A–E	Profesijas pamešanas nodoms
13	Būtu svarīgi	TT4G36, TT4G37A–I	MI izmantošana
14	Noderīgi	TT4G14, TT4G15, TT4G16A–J	Darba laika sadalījums
15	Noderīgi	TT4G32A–C	Komforts ar SEL mācīšanu
16	Noderīgi	TT4G61A–F	Skolēnu SEL prasmju attīstīšana
17	Noderīgi	TT4G54A–D	Disciplinārais klimats
18	Noderīgi	TT4G51A–O	Mācīšanas prakses
19	Noderīgi	TT4G58A–G	Stundu mērķu sasniegšana
20	Noderīgi	TT4G65A–D	Skolotāju un skolēnu attiecības
21	Noderīgi	TT4G73A–I	Motivācija mācīt
22	JAUNS 2026	JAUNS MAT1–3	Mācību materiālu pieejamība
23	JAUNS 2026	JAUNS KURSII	Atšķirīgu kursu skaits
24	JAUNS 2026	JAUNS MI1–3	MI lietošanas intensitāte un ieguvums
25	Kontrole	TT4G01	Dzimums
26	Kontrole	TT4G08	Mācīšana kā pirmā izvēle
27	Kontrole	TT4G09	Darba statuss
28	Kontrole	TT4G10	Darbs citā skolā

29	Kontrole	T4TAGEGR	Vecuma grupa
30	Kontrole	T4TYEXPTT	Kopējais darba stāžs